

Az Euro-Atlanti integráció és a román Közép-Európa-felfogás

A román külpolitika és a közép-európai kérdés

Románia külpolitikájában mindig jelentős helyet foglalt el az ország földrajzi fekvése, geopolitikai adottságai azaz valamely régióhoz, szubrégióhoz való tartozása. Az országot alkotó három történeti tartomány Romániát Európa három különböző régiójához köti: Havasalföldet a Balkánhoz, Moldvát Kelet-Európához, Erdélyt Közép-Európához fűzik történelmi, vallási, kulturális és politikai hagyományai. Románia politikai vezetőrétege mindig tudatában volt e hármaskötődésnek, ugyanakkor azonban attól is tartott, hogy a három tartományt elválasztó különbségek bizonyos történelmi-politikai körülmények között az ország integritását veszélyeztetik. Ezért hangsúlyozta állandó jelleggel történelmi-nemzeti egységét, és ezért nyilvánította az országot több alkotmányában is egységes nemzetállammá. Az 1989 után bekövetkezett változások, a kétpólusú világrendszer megszűnése és az euro-atlanti struktúrák keleti irányú kiterjedésének tendenciái arra kényszerítették Romániát, hogy új külpolitikai doktrínát dolgozzon ki és hogy megfogalmazza helyét egy olyan Európában, ahol a régiók és a szubrégiók fogalmának mind nagyobb jelentősége van.

Románia hosszas politikai elszigeteltsége az 1989 utáni fordulat után is éreztette hatását, ami abban nyilvánult meg, hogy 1992-ig az ország nem volt képes külpolitikájának stratégiai célkitűzéseit világosan megfogalmazni. A külpolitikai orientációt illetően két irányzat alakult ki. Az egyik tagadta annak szükségességét, hogy Románia szorgalmazza az európai integrációs folyamatokba való bekapcsolódást. Abból indultak ki, hogy az egykori Besszarábia azaz Moldávia visszaszerzésével és az így kialakult középhatalmi státussal az ország képes lesz stabilitását helyreállítani és fejlődését biztosítani. A másik irányzat az Európához való fokozatos csatlakozás szükségességére

helyezte a hangsúlyt, és abból indult ki, hogy a világméretű súlypont-eltolódások következtében Románia új kihívások előtt áll.¹ A két irányzat közül a második került előtérbe és Teodor Meleşcanu külügyminiszerségétől kezdődően Románia hozzá is fogott az új koncepció végrehajtásához. Ekkor fogalmazták meg Románia külpolitikájának alapvető célkitűzéseit, főbb pilléreit, amelyek a következők:

1. Románia integrációja az euro-atlanti struktúrákba, azaz a NATO- és az EU-tagság elérése,
2. jószomszédsági kapcsolatok kiépítése valamennyi szomszédos állammal,
3. olyan pragmatikus szubregionális kapcsolatok kiépítése, amelyek összhangban állnak Románia stratégiai opcióival, azaz a NATO-hoz, az EU-hoz és a NYEU-hoz való csatlakozásával.

Az 1996. évi novemberi választások után, amikor az addigi ellenzék került hatalomra, a román külpolitikában az eddigi stratégiai célok változatlanul hagyása mellett hangsúlyeltolódások következtek be:

A NATO-ba és az EU-ba való integrálódás politikáját az új kormány sokkal egyértelműbben és dinamikusabban képviseli és egyedüli alternatívának tekinti. Diplomáciai offenzívát indított annak érdekében, hogy Románia az első körben csatlakozhasson a NATO-hoz.

Lemondott a megelőző kormány ama makacs követeléséről, hogy Magyarországnak és Romániának csakis egy időben kell felvételt nyernie a NATO-ba és az EU-ba. Elfogadta azt a nézetet, hogy a csatlakozási tárgyalásokon az egyes országok egyéni teljesítményét vegyék figyelembe.

Hangsúlyozza Magyarországgal és más szomszédaival kialakított kapcsolatainak rendezettségét, állandóságát, és kijelentette, hogy Magyarországnak az euro-atlanti integrációs szervezetekbe való korábbi felvétele és Románia esetleges kimaradása az első körből nem befolyásolhatja hátrányosan nyugati szomszédjához való viszonyát.

Elhatárolta magát a román politikai életben megnyilvánuló irredenta, területi revíziós törekvésektől, és az Ukrajnával aláírt alapszerződésben elismerte keleti szomszédja területi integritását.

Mind belpolitikai, mind nemzetközi-külpolitikai vonatkozásban rugalmasabb magatartást tanúsít a kisebbségi kérdésben. E szándéká-

nak tanújelét adta akkor, amikor koalíciós megállapodást kötött a romániai magyar kisebbség érdekvédelmi szervezetével, az RMDSZ-szel és bevonta a kormányba. Hasonló szándékokra mutat az a tény is, hogy a román homogenizációs politika hagyományaival ellentétben hajlandó figyelmet fordítani a határain kívül élő, eddig magára hagyott román kisebbségekre, és ebben a relációban is alkalmazni kívánja az ET 1201-es ajánlását. A kisebbségek jogait azonban a román nemzetállamon belül kívánja biztosítani, és e ponton ragaszkodik a hagyományos koncepcióhoz. Állítása szerint újonnan érvényesülő kisebbségpolitikája nem konjunkturális jellegű, hanem tartós bel- és külpolitikai meggyőződés, valamint érdekek folyamánya.

- Az új román kormány programjában szerepel az aláírt és ratifikált nemzetközi szerződések jóhiszemű alkalmazása, amelynek hangsúlyozásával nemzetközi megbízhatóságát igyekszik nyomatékosítani.

- A Balkán Románia hagyományos kapcsolatainak egyik színtere. A jelenlegi helyzetben azonban úgy tűnik, hogy az új román kormány, - bár aktivitását e területen fenn fogja tartani - arra törekszik, hogy Romániát Közép-Európa felé mozdítsa el. Ezt a célt szolgálja a Magyarországgal és Lengyelországgal létrehozandó stratégiai partnerség politikája, amelyet meghirdetett.

Miközben a Ion Iliescu elnök nevével fémjelzett periódusban a román kormány keveset tett annak érdekében, hogy a belpolitikai szinten az eurokonformitás feltételeit megteremtse, az 1996. évi novemberi választások után hatalomra került kormánykoalíció programjában valóságosan elkötelezte magát olyan demokratikus európai értékek mellett, mint a decentralizáció, a szubszidiaritás, a világos helyi közigazgatási autonómia, a kisebbségi jogok biztosítása, a piacgazdaság. Mindezek a célkitűzések ellentétben állnak nemcsak a kommunista időszak politikai szemléletével, hanem a korábbi korokból származó hagyományos balkáni fogantatású nacionalista, etatista államfelfogással is. A szélsőségesen nacionalista román politikai erők ugyan jelentékenyek maradtak, mégis megállapítható, hogy olyan belpolitikai konstelláció alakult ki, amely - bár alig rendelkezik előzményekkel - kedvező fejlődés esetén megteremtheti az integrációs szándékok belpolitikai alapjait. A román politikai életben túlsúlyba

jutott tendenciák törékenységük ellenére is egyértelműen Európa és Közép-Európa felé mutatnak. Ezt jelzik a közvetkező változások:

- Úgy tűnik, hogy megszűnik a balkáni havaselvi politikai elit kizárólagos uralma, amely az 1996. novemberi választásokig folyamatos volt a modern Románia történetében, és meghatározta az ország politikai magatartását és diplomáciájának módszereit.

- Egyes elemzők szerint a jelenlegi kormánykoalíció legbátrabb tette az, hogy igyekszik szakítani a mindeddig uralkodó etnocentrikus, etatista, nacionalista politikai szemlélettel, és a polgárok államának megteremtésére törekszik.

- Kialakulóban és erősödőben van egy olyan – a 22, a Dilema és az Academia Cațavencu sajtóorgánumok körül csoportosuló – román értelmiségi réteg, amely tudatos nemzetkritikát gyakorol és a szellemi élet, a mentalitás, valamint a nemzettudat europaizálására törekszik. Tevékenysége hatásának mélysége és eredményei egyelőre nem felmérhetők.³

- A fent említett értelmiségi csoport a román diplomácia, az értelmiség és a média egyik legfontosabb feladatának Románia nemzetközi képe balkántalanítását tekinti. Véleménye szerint, bár az Ion Iliescu elnöksége idején előre kidolgozott forgatókönyv szerint zajlott erőszakos konfliktusok (Marosvásárhely, 1990., bukaresti bányászjáráások) felmérhetetlen kárt okoztak az országnak, Románia mégsem azonosítható a megoldhatatlan etnikai konfliktusok, a törzsi jellegű intoleráns viszálykodás, a primitívizmus, a tekintélyuralom, a korrupció és az erőszak által jellemzett tömény balkanizmussal és nem tartozik a volt jugoszláv köztársaságok és Albánia balkanikus csoportjához.⁴

- Románia új kormánya kisebbségpolitikájában igyekszik európai mércét alkalmazni, a kormányzó elit az ország polgárosodása és euro-atlanti integrációja érdekében első ízben lépett koalícióra a magyar kisebbség érdekképviselői szervezetével, ígéretet tett a kisebbségek jogait korlátozó törvények és rendelkezések kiiktatására és módosítására. A magyar kisebbség részvétele a hatalomban teljesen új és előzménytelen Románia politikai életében.

Mindezek olyan tényezők, amelyek lazíthatják Románia mentalitásbeli kötődését a Balkánhoz, ahol az etnocentrikus államnemzet politikai gyakorlata jellemző. Mindez egy olyan alkotmányjogi keretben történik, amely az állam karakterének meghatározásában jellegzetesen balkáni és a bolgár, szerb, görög, török alkotmányokhoz hasonló. Miként közismert, Románia alkotmányának 1. cikkelye Romániát egységes és oszthatatlan nemzetállammá nyilvánítja, sőt azt is előírja, hogy az 1. cikkely nem képezheti felülvizsgálás tárgyát, tehát örök időre szól. Mindezek után feltehetjük a kérdést: Hová tartozik Románia, a Balkánhoz vagy Közép-Európához? Merre tart? Fogva tartja-e a Balkán, vagy sikerül betagozódnia az euro-atlanti struktúrákba?

Van-e helye Romániának a közép-európai régióban?

Az érvrendszernek, amelyet Románia integrációs törekvéseiben felsorakoztat, fontos eleme az az állítás, hogy az ország Közép-Európához tartozik és annak szerves része. A magyar elemzőnek ez kissé furcsán hangzik és meghökkentő, hiszen megszoktuk, hogy Romániát balkáni jellegű országnak tekintjük. Az állítás azonban korunk politikusainak érvrendszerében csaknem állandó jelleggel ismétlődik. Románia korábbi külügyminisztere, Teodor Meleşcanu egyik tanulmányában Románia helye és szerepe Közép-Európában címmel külön fejezetet szentel a kérdésnek.⁵ A volt román uralkodó, I. Mihály, aki igyekezett latba vetni befolyását Románia integrációs törekvéseinek előmozdítása érdekében, 1997. április 14-én Hollandiában mondott beszédében kijelentette: „Lengyelországot követően területét, népességét és katonai erejét tekintve az én országom a második helyen áll Közép-Európában.” Ugyanakkor megdöbbenésének adott hangot, hogy Közép-Európát, amelyet stabilnak tekintenek, megkülönböztetik a Balkántól, amelyet az európaiság ellentétéként, a zűrzavar szinonimájaként fognak fel.⁶ Az a tény, hogy Romániát a szakemberek és a politikusok egy része valóban a Balkánhoz tartozó államnak tekinti, nemcsak a román exuralkodóból, hanem a román politikai elit és főként a román értelmiség soraiból valóban zavarodottságot és értetlenséget vált ki. A román politikusok és szakemberek úgy vélték, hogy az új helyzetben szükség van Románia Közép-Európához való

tartozásának bizonyítására és e tételnek az integrációt célzó erőfeszítésekben érvként való felhasználására. A román külpolitikát Románia integrációs érdekeinek megfelelő Közép-Európa-felfogás kidolgozására a következő tények ösztönözték:

- Az 1945 és 1989 között a politikai szótárból eltűnt Közép-Európa-fogalom újjászületett, a közép-európai identitás feltámadt tetszhalott állapotából, és a térség államai e régióval azonosítják magukat. Ezt a tényt pedig a nyugati államok is elfogadják.

- Az euro-atlanti szervezetek, a NATO és az EU kiterjedésének iránya valóban a közép-európai térség; a Balkán és Kelet-Európa államai (FÁK) vagy nem is nyilvánították ki integrációs szándékaikat, vagy belátható időn belül nem válhatnak a NATO és az EU tagjaivá.

- Románia a továbbiakban is találkozik azzal az eléggé széles körben elterjedt nézettel, hogy a Balkánhoz tartozik, ez pedig akadályokat gördíthet integrációs szándékai elé, vagy legalábbis alkalmasságát illetően kételyeket ébreszthet a nyugati partnerekben.

A román Közép-Európa-konceptiót Elena Zamfirescu dolgozta ki Közép-Európa szellemi feltérképezése című könyvében, amely a tekintélyes hágai intézet, a Clingendael kiadásában jelent meg.⁷ Úgy véljük, hogy témánk szempontjából munkája bemutatásra és elemzésre érdemes. Mielőtt azonban érvrendszerének felrajzolásához és értelmezéséhez hozzákezdnenénk, fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a román szakirodalomban nincs a Közép-Európa kérdés feldolgozásának olyan hagyománya, mint az egyértelműen a térséghez tartozónak tekinthető Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban. Az utóbbi háromban pedig, bár az 1945 és 1989 közötti időszakban Közép-Európa fogalma a hivatalos politikai szótárból eltűnt, a történettudomány nem szűnt meg foglalkozni vele. Magyar vonatkozásban csak Bibó István, Ránki György, Berend T. Iván és Szűcs Jenő munkásságára kell gondolnunk. A történettudomány e tevékenysége a szovjet szándékok ellenére is hozzájárult a közép-európai tudat és identitás megőrzéséhez. Romániában a közép-európaiság nem volt sem a történettudomány sem a politológia tárgya. Ezzel magyarázható, hogy Elena Zamfirescu nem tud román szakirodalomra támaszkodni, és főként a nemzetközi szakirodalomra épít.

Könyvében a következő kérdésekre keresi a választ: Létezik-e valóban Közép-Európa, vagy csak a politikai képzelet szüleménye? Ha létezik, mekkora területre terjed ki? Ki illetékes határainak meghatározására és milyen alapokon? A hidegháború utáni határai megfelelnek-e a két világháború közötti határainak? Ha nem, miért nem? Vannak-e Közép-Európa fogalmának politikai következményei? Fő feladatának a hidegháború utáni Közép-Európa fogalom meghatározását tekinti, és arra a következtetésre jut, hogy az elemzett térség nemcsak az elméletekben, hanem a politikai realitásokban is létezik. A Közép-Európa-fogalom legitimitása helyreállítását 1992-höz köti, amikor kiadták a Nyugat-Európai Unió Miniszteri Tanácsa és a közép-európai államok rendkívüli találkozásának nyilatkozatát. Véleménye szerint a fogalmat politikai tartalommal tölti meg az a tény, hogy a kétpólusú világrendszer megszűnése után egyrészt a közép-európai, másrészt a nyugati és a közép-európai államok között az együttműködés különböző formái jöttek létre, amelyek a következők: a Közép-Európai Kezdeményezés, a Visegrádi Csoport, a Nyugat-Európai Unió együttműködése kilenc közép-európai állammal, az úgynevezett Informális Közép-Európa (Németország, Ausztria, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia államfőinek rendszeres találkozó), az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszterének periodikus találkozóit tizenegy közép-európai állam külügyminiszterével és a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Egyezmény (CEFTA). Kiemeli, hogy az amerikai külügyminisztérium hivatali munkájában megszüntette a Kelet-Európa-fogalom használatát, tekintettel arra, hogy az elnevezésnek, mely mesterségesen két részre osztotta Európát, nincs többé legitimitása, és hogy azt az elnevezést kell használni, amellyel a térség államai jelölik magukat. Igyekszik egy olyan Közép-Európa-képet felvázolni, amelybe Románia politikai kapcsolatrendszerével és integrációs opcióival együtt belefér, és szembeáll minden olyan elképzeléssel, amely magába rejti Románia Közép-Európából való kiszorításának lehetőségét. A következőkben felvázoljuk Elena Zamfirescu felfogásának fontosabb tételeit, és néhány esetben hozzáfűzzük a magunk észrevételét.

- Elena Zamfirescu szerint Közép-Európa mint geopolitikai fogalom ennek a századnak a terméke, és 1918 után vált de facto realitássá, amikor az itt élő nemzetek láthatóvá váltak. A geopolitika modern

értelmezése szerint ez valóban így is van. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy e régió kialakulása a középkor századaiba vezethető vissza, és sajátos vonásokkal rendelkező területként évszázadok óta létezik attól függetlenül, hogy miként rajzolódott ki vagy át az itt húzódó államhatárok. Bibó István a kérdés elemzésében a 9-11. századig megy vissza. Az általa közép-európainak tekintett Németország zsákutcás fejlődésének vizsgálatát a Német-Római Birodalom kialakulásával kezdi. A közép-európai kérdés gyökerét pedig a Habsburgok államalakulatában, az itteni történelmi államkeretek létében, majd összeomlásában keresi.⁸ Szűcs Jenő szerint az egykori római limes nyomvonala is benne maradt Európa morfológiai térképében, a „Nyugat” fogalmán belül már kezdettől elkülönítve „Közép-Európa” csíráját.⁹ József A. Gierowski lengyel történész szerint a 17. században, tehát abban a korban, amikor az európai nemzetállami berendezkedés irányába történő fejlődés döntő jellegű tendenciává vált, a történelmi Közép-Európa a Baltikum, a Keleti-Alpok és a Balkán félsziget közötti területen világosan felismerhető. Nyugati határa Németországon, a keleti Lengyelországon húzódott keresztül.¹⁰ Ez a Közép-Európa már a 17-18. században az európai államrendszer szerves része volt. Kosáry Domokos szerint „Európa minden politikai széttagoltság és konfliktus ellenére olyan államrendszert alkotott, melynek sakkfigurái mind az adott játszma kombinációi szerint mozogtak.”¹¹ Közép-Európa tehát sajátos vonásokkal rendelkező területként mindig is átütött a politikai határokon, fel- és kettéosztásokon.

- A szerző egyik legfontosabb törekvése az, hogy a Közép-Európa-fogalomnak minél tágabb földrajzi-történelmi-politikai kiterjedést adjon. Ezért szembefordul azzal a szerinte „szűk” értelmezéssel, hogy Közép-Európát a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia, tehát a Visegrádi Négyek alkotják. Arra hajlik, hogy az amerikai és a brit külügyminisztérium álláspontját fogadja el, miszerint a Balti, a Fekete- és az Adriai tenger, valamint Németország és a FÁK közötti területet tekintse Közép-Európának. Nézete alátámasztására felsorolja és ismerteti mindazon szakértők álláspontját, akik a Central Europe, Mitteleuropa, l'Europe mediane egymást nem mindig fedő fogalmai szélesebb értelmezésének hívei. Főképp Paul Robert

Magócsi Kelet-Közép-Európa történelmi atlaszára hivatkozik,¹² amely szerint a szélesebb értelemben vett Közép-Európa egy északi, egy Alpok-Kárpátok- és egy balkáni régióra oszlik. Ő maga annak a Teodor Meleşcanu említett tanulmányában is felbukkanó felosztásnak a híve, amely szerint Közép-Európa két szubrégióra, Észak-Közép-Európára és Dél-Közép-Európára tagolódik, a kettő választóvonalára pedig a Duna.

- Külön fejezetet szentel a Balkán-félszigetnek, amelyet Közép-Európa déli övezetének tekint. Ennek északi határa a Duna, a Száva és a Kulpa folyók vonala. A Balkán északi határvonalára tehát nem Románia északi, hanem déli határával esik egybe. Ennélfogva Románia nem a Balkán része. Annak a nézetének ad hangot, hogy a Balkánt nem kellene az európaiság antinómiájaként kezelni, és a stabil övezeteket a háborúba sodródottaktól elkülönítve kellene szemlélni. Az elemzések csak nyerhetnek pontosságban és árnyalatokban, ha a Balkánt Dél-Közép-Európa szinonimájaként, és nem végeláthatatlan betegségként értelmezik. Elena Zamfirescu természetszerűen sorolja Romániát egy olyan övezethez, amely esélyes az euro-atlanti integrációra, ugyanakkor a Balkántól sem vágja el, hiszen a félszigetet Közép-Európa részének tekinti.

- Magyarországnak és Romániának együttesen szán különleges szerepet Közép-Európában, és speciális esetként kezeli őket. Mindkét országot az észak-közép-európai szubrégiót és a Balkánt összekötő kapocsnak tekinti, és hangsúlyozza, hogy Közép-Európa tényleges központjában terülnek el. Geostratégiai jelentőségük folytán tehát a közép-európai stabilitás alapvető tényezői. E megállapításokat a magunk részéről megerősíthetjük. A magyar és a román külpolitikának két első cselekvési iránya azonos, és az alapszerződésben a két ország elkötelezte magát egymás integrációs törekvéseinek támogatása mellett. A román diplomácia - ha késéssel is - követte Magyarország integrációs lépéseit.¹³

Elena Zamfirescu tagadja, hogy Románia kizárólag Erdély hozzátartozása révén tekinthető közép-európai államnak és csakis ennek köszönheti közép-európaiságát. Véleménye szerint Románia valamennyi tartománya mindig is az Alpok-Kárpátok közép-európai szubrégióhoz tartozott. Paul Robert Magócsit idézi, aki szerint Közép-

Európa durván azonos volt a Habsburg Birodalommal és a dunai fejedelemségekkel, azaz Havasalfölddel és Moldvával. Történeti érvekre is hivatkozik, miszerint a két fejedelemség, ellentétben a balkáni országokkal, nem feküdt az Oszmán Birodalom központi részén, és annak csupán peremterületét képezte. A magunk részéről ehhez hozzáfűzhetjük, hogy Erdély három etnikuma közül kettőt, a magyarokat és a németeket hagyományaik egyértelműen Közép-Európához kötik, kultúrájukban, vallásukban pedig a nyugati civilizáció részei. A 18. században pedig az erdélyi románságot is erős nyugati hatás érte. A Habsburgok nyomására ekkor jött létre az úgynevezett vallási unió révén a román görög katolikus egyház, amely elismerte a pápa egyházfőségét. Ez az esemény tette lehetővé az erdélyi román értelmiség számára a nyugati kultúra mélyebb megismerését, és részben az abba való betagozódást is. A román kommunista rendszer éppen ezt a szálát akarta elszakítani, amikor a görög katolikus egyházat megszüntette és az ortodox egyházzal egyesítette. Hogy Erdély regionális különállása tény, az 1996. évi novemberi választások is bizonyítják. A jelenlegi kormánykoalíciót és Emil Constantinescu elnököt éppen az erdélyi választók juttatták hatalomra. Ha csupán egy pillantást vetünk Románia 1996. évi választási trékéjére, Erdély és a másik két tartomány politikai opcióinak különbözősége szembeötlő. Az egyik román elemző, Emil Hurezeanu minderre a következőkben talált magyarázatot: „A történelem másként adta fel a leckét Erdélyben és a Kárpátokon túli tartományokban: Míg Erdélyben a reformáció, a tolerancia, a felvilágosodás és közép-európai típusú versengés hagyománya érvényesült, amelyet az erdélyi románság is magáévá tett, addig Románia egyéb területein olyan, a keleti kereszténységben gyökerező viselkedésmód és politikai kultúra jutott kifejezésre, amelyre a passzív szemlélődés és a kevésbé aktív társadalmi magatartáskódok jellemzőek.” Hurezeanu megjegyzi, hogy nem a civilizációk közötti háborúk elméletének híve, és mindezt tényként állapítja meg.¹⁴ Ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a 19. századtól kezdődően a Kárpátokon túli román tartományok szellemi elitjére a francia kultúra és eszmerendszer gyakorlata a legerősebb befo-

lyást. Ennek a hagyománynak az alapján lehet ma Románia a frankofón országok csoportjának tagja.

A huntingtoni vallási törésvonal-elmélet román bírálata

A szerző tág teret szentel azon felfogás bírálatának, amely szerint a közép-európaiság gyökerei elsősorban vallási-kulturális tényezőkben keresendők és Közép-Európát olyan országok avagy területek, ország-részek alkotják, ahol az uralkodó vallás a katolicizmus és a protestantizmus, az ortodox vallású országok és területek pedig nem tartoznak ide. Ennek kapcsán bonyolódik éles vitába Samuel P. Huntington *Civilizációk háborúja?*¹⁵ című, nagy visszhangot kiváltott tanulmányának állításával, a civilizációs törésvonalak ott kifejtett elméletével. Különösen az a Huntington által közölt térkép váltott ki román részről tiltakozást, amelyen a nyugati és a keleti kereszténységet, valamint az iszlámot elválasztó törésvonal Erdélyt kikanyarítva osztja ketté Európát, és ezzel Romániát is. A kérdés aktualitását csak növeli a NATO júliusi madridi csúcstalálkozójának az a döntése, hogy az Amerikai Egyesült Államok szándékai szerint az első körben valóban három, a nyugati kereszténységhez tartozó államot, Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot fogja felvenni tagjai sorába. Hasonló sémába illeszkedik az Európai Bizottságnak az az ugyancsak júliusi javaslata is, hogy az Európai Unió a tagságra jelentkezett országok közül Csehországgal, Észtországgal, Lengyelországgal és Szlovéniával kezdje meg a csatlakozási tárgyalásokat. Kivételt ez esetben Ciprus képez, amellyel a tárgyalásokat a javaslat értelmében ugyancsak meg kellene kezdeni. A Romániát uralkodó ortodox vallása okán az integrációra nem alkalmas országnak tekintő elméletek a román szellemi és politikai élet képviselőiből minden esetben visszautasítást és éles kritikát váltanak ki. A kérdésben Alexandru Ioan Herlea, Románia integrációs ügyekért felelős minisztere is nyilatkozott. Véleménye szerint a keleti kereszténységhez tartozás nem lehet az integráció akadályja. Elismeri, hogy az EU a katolikus és protestáns világhoz tartozik, de ugyanakkor kijelenti, hogy egy ortodox ország csatlakozása csak gazdagíthatja

az Uniót, az ökumenizmus pedig amúgy is megoldja a problémát. Görögország különben máris példa erre.¹⁶

Elena Zamfirescu szerint a Közép-Európát vallási-kulturális jegyek alapján meghatározó elméletet főként német, osztrák, magyar, lengyel, cseh szakértők terjesztik. Csatlakoztak hozzájuk Horvátország és Szlovénia képviselői, sőt a balti államok diplomatái is hajlanak arra, hogy elfogadják. Szerzőnk határozottan tagadja, hogy a közép-európaiság legfőbb ismérve a vallási-kulturális hovatartozás, és az elmélettel szemben a következő érveket sorolja fel:

- Azok, akik öntörvényűen összekapcsolják a vallási-kulturális hovatartozást egy adott állam politikai magatartásával, megfelelnek egy objektíve adott tényről, mégpedig arról, hogy a 20. század végén valamennyi európai állam világi és nem teokratikus jellegű.

- Ha Huntington vallási-kulturális törésvonalát vesszük figyelembe, akkor ennek következményeképpen Európa térképét, főleg Közép-Európáét, úgy kellene meghúzni, hogy egybeessen az 1500. évi térképpel. Nincs azonban egyetlen olyan európai állam vagy regionális szervezet sem, amely ezt célul tűzte volna ki. Éppen ellenkezőleg, a határok tiszteletben tartásának elve az új európai biztonsági rendszer alapköve.

- A Szovjetunió már egyszer kettéosztotta Európát, most pedig vallási alapon kellene azt megtenni? Ki tudja garantálni azt, hogy Huntingtonnak az 1500. évi állapotokat tükröző térképe választ adhat a mai Európa kérdéseire? Azt jelenti-e ez, hogy azoknak az államoknak, amelyeket kettészel a vallási-kulturális törésvonal fel kell bomlaniuk ahhoz, hogy alkalmazkodjanak hozzá? Ezek az elgondolások nem veszik figyelembe a jelenkori Európa politikai realitását.

- Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Szerbia esetében egyik uralkodó vallási felekezet (katolicizmus, ortodoxia, iszlám) sem tette őket immúnissá a konfrontációs politikával szemben. Az a tény, hogy jelenleg politikai lehetőségeik szerint más csoportokat alkotnak, mint a többi közép-európai állam, nem az adott kulturális jellemzőkből, hanem politikai magatartásukból következik.

- Csak csodálkozhatunk azon, hogy miért helyezi számos nyugat- és közép-európai szakértő előtérbe a vallási-kulturális tényezőt. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy az 1990. évi eufória korainak

bizonyult. Európának sokkal több kihívással és bizonytalansággal kell megküzdenie, mint a kétpólusú világrendben. Ezzel a háttérrel vonzó olyan elméleti sémákat felállítani, amelyek a jövő nyitott könyveként jelentkezhettek. Huntington kulturális-vallási paradigmája ennek egyik példája.

- A bővítés esetén nem egyik vagy másik állam sorsa a tét, hanem a nyugati értékeké és gyakorlaté. A történelem furcsa fintora lenne, ha a Nyugat, amely oly következetesen ellenállt a kommunista terjeszkedésnek és kitartását a demokráciába, a szabad piacgazdaságba és az emberi jogokba vetett hitéből merítette, elvesztegetné ennek az időszaknak a lehetőségét arra, hogy addig terjeszkedjen, ameddig csak lehet.

- Ha a kultúrát kényszerzubbonynak tekintjük, az annak lenne a jele, hogy nem hiszünk a nyugati értékekben. Az azonos eszmeiséget (like-mindedness) csak vallási tényezőkkel azonosítani oda vezetne, hogy a pluralizmust, a jogi és az emberi jogok tiszteletben tartását, a piacgazdaság elvét nem tekintenénk egyetemes értékeknek.

Közép-Európa román értelmezése

A szerző szerint Közép-Európa értelmezése két szélsőség között mozog. Ezek a kizárólag a földrajzi értelemben való és a csakis vallási alapokon nyugvó meghatározás. A nemzetközi kapcsolatok elmélete szempontjából - véli a szerző - egyik sem alkalmas a bel- és külpolitikai opciók elemzésének és előrevetítésének alapjaként egyetlen állam esetében sem. Földrajzi szempontból a 10. és a 35. földrajzi hosszúságok közötti nyugat-keleti tengelyen és a Balti-, valamint a Földközi-tenger közötti észak-dél tengelyen élő lakosság jogosult arra, hogy közép-európainak nyilvánítsa magát. Ez az értelmezés ugyanakkor arra kényszeríti a nemzetközi kapcsolatok teoretikusait, hogy bizonyos államok egyes részeit közép-európainak tekintsék, más részeit pedig kizárják belőle. Míg az államok a nemzetközi jog alanyai, sem politikai, sem tudományos szempontból nincs értelme egy ilyen megközelítésnek. A fentiek alapján úgy véli, hogy a földrajzi kritérium, amely szerint egy állam egészében vagy részben Európa „középső harmadá-

ban” fekszik, szükséges, de nem elegendő feltétele annak, hogy egy államot a hidegháború utáni Közép-Európa részének tekintsenek. A hidegháború utáni Közép-Európához való tartozás alapvető kritériumai elsősorban politikai jellegűek. Véleménye szerint ennek alapján ki kell zárni a földrajzilag Közép-Európában fekvő, de az egy vagy több nyugati struktúrához tartozó államokat (Németország, Ausztria, Olaszország, Görögország, Finnország). Érvelése szerint a hidegháború utáni Közép-Európához a nyugati struktúrák és a FÁK között fekvő államok tartoznak, amelyeknek közös jellemvonásaik a következők:

- átmeneti geopolitikai helyzet a Nyugat és Oroszország között,
- történelmi átmenet az egyik szerkezeti pólusról a másikra,
- bizonyos, a Kelettől átvett politikai örökség megléte,
- a Nyugatról kiinduló modernizáció.

Ezeket az államokat azonos eszmeiség jellemzi. Politikai opciójukat határozottan azok az értékek és gyakorlat alkotják, amelyeket a nyugati demokráciák védtek a hidegháború idején, ugyanakkor történelmi, gazdasági, politikai és kulturális hagyományaik a Nyugathoz kötik őket. Mivel az értékek és az opciók adottak, a nyugati intézményeknek az integráció bővítése során a következőkre kell összpontosítaniuk:

Megvan-e a jelölteknek az a képességük, hogy elérjék a belső demokratikus stabilitásnak azt a fokát, amelyet a nyugati struktúrákhoz tartozó államok élveznek?

Előre látható, kiszámítható, külpolitikai magatartást tanúsítanak-e és képesek-e elérni az államközi együttműködésnek azt a színvonalát, amely a nyugati biztonsági közösségre jellemző?

Elena Zamfirescu a Közép-Európához tartozás jogáról is dönt, és elfogadja azt az amerikai álláspontot, hogy ha egy állam földrajzilag a közép-európai térséghez tartozik, és ha nem tagja a nyugati és a keleti (FÁK) struktúráknak, saját joga, hogy közép-európainak nyilvánítsa magát. Egyetlen államnak sem áll jogában, hogy Közép-Európába belefoglaljon vagy kizárjon belőle egy államot, ha az ellenkezik az illető állam felfogásával.

Javasolt magyar magatartás

A kérdés az, hogy miként viszonyuljanak a magyar szakemberek és a magyar külpolitika az Elena Zamfirescu által felvázolt Közép-Európa-képhez, amelyet nyilvánvalóan Románia külügyminisztériuma is támogat, hiszen a szerző a román diplomáciai kar tagja. Véleményünk szerint a következő szempontokat kell figyelembe vennünk:

- Nem szerencsés a román partnerekkel szemben Magyarország Közép-Európához tartozását vallási-kulturális okokkal alátámasztani, mert ez ellenérzést válthat ki a román partnerekben. Ez ugyanakkor nem is érdekünk, hiszen Magyarország egyértelműen érdekelt Románia NATO- és EU-integrációjának sikerében. Ugyanakkor a különböző tudományágak, a történelem, a szociológia vagy akár a politológia területén a vita folytatható, mert tagadhatatlan, hogy a vallási-kulturális tényező a magyar nemzeti identitástudat része. Ez különösképpen érzékelhető Erdélyben, ahol a két etnikum nagy felületen érintkezik.

- Az a nézet, mely szerint a hidegháború utáni Közép-Európa nagyobb területet ölel fel, mint a katolicizmus és a protestantizmus alapján meghatározott szűkebb régió, nem ellenkezik politikai érdekeinkkel, legfeljebb identitástudatunk közép-európai komponensével nem egyeztethető össze. A történelem tanúsága szerint a nagy történelmi régiók állandóbbnak tűnhetnek az államoknál, de különböző időszakokban határaik elmozdulhatnak, mint ahogy Közép-Európaéi el is mozdultak.¹⁷ Nem áll érdekeinkkel ellentétben az, hogy Közép-Európa határai az euro-atlanti integrációs folyamatban kelet felé kitérjenek.

- Elena Zamfirescu felfogása nem áll ellentétben a magyar külpolitika ama tételével, hogy az integrációs tárgyalásokon a felvételt kérő országok egyéni teljesítményét vegyék figyelembe. Ebből a szempontból nézetei tehát támogathatók.

- Az eurorégiókkal kapcsolatos felfogása saját véleménye szerint is talán „merevnek” tekinthető, tekintettel arra, hogy hangsúlyozza: az Európai egyezmény a területi közösségek vagy hatóságok közötti határon túli együttműködésről nem ruházza fel a helyi közigazgatást olyan jogosítványokkal, amelyek ellentétben állnak a belső jogszabályokkal. Az eurorégiókat az állam ruházza fel jogosítványokkal és létrehozásukat,

valamint működésüket a központi hatóságok hagyják jóvá. Mindez a jelenleg valóban érvényes nemzetközi jog szerint így is van, a régiók és a szubrégiók szerepe azonban egyértelműen növekvő tendenciát mutat és hozzájárul a gazdasági, politikai fejlődéshez, az európai integrációhoz. Magyarországnak arra kell törekednie, hogy Romániát a szubregionális együttműködések további bővítésére ösztönözze.

- Románia részleges közép-európaisága Erdély odatartozása révén tény. E tartomány hovatarozása annyira nyilvánvaló, hogy senki sem próbálta meg elvitatni. Magyarországnak saját nemzeti érdekei és a romániai magyar kisebbség jogainak érvényesítése okán is támogatnia kell azt a törekvést, hogy Románia valóban közép-európai orszaggá váljon, hogy politikai életében, politikai magatartásában a közép-európai mentalitású Erdély meghatározóbb szerepet töltsön be. Románia ama törekvését, hogy közép-európai államnak tekintse még akkor is támogatni kell, ha az a hagyományos magyar felfogással nem esik teljesen egybe. Ezt követelik tőlünk érdekeink és a politikai racionalitás.

Jegyzetek

1. Tolnay László: Románia külpolitikája 1989-1994. Bp. 1994 augusztus
2. Teodor Meleşcanu: Romania's Option for the European and Atlantic Integration in: Súdost-Europa. H. 11-12. 1996.773.o
3. Kántor Lajos: Független függő, in: Korunk 1997. 1.sz.48.o.
4. Jegyzet: Nicolae Filipescu: De balcanizarea imaginii României, in: 22, 29 iulie - 4 august 1997. 13.o.
5. Teodor Meleşcanu i.m. 777-780.
6. România și NATO: Momentul unui parteneriat real. Discursul M.S. Regele Mihai in: 22-29. aprilie - 5 mai 1997. 8-9. o.
7. Elena Zamfirescu: Mapping Central Europe. Netherlands Institute of International Relations Clingendael, May 1996.
8. Ld. Bibó István: Az európai nemzetek kialakulása s Közép- és Kelet-Európa területi státusának felborulása. A német politikai hisztéria okai és története, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága, in: Válogatott tanulmányok I. 316-326, 365-480, II. 185-266.
9. Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról Bp. 1983. 11. o.
10. József A. Gierowski: L'Europe Centrale au XVIIe siècle et ses principales tendances politiques, in: Congres international des sciences historiques. Moscou 1970.
11. Kosáry Domokos: Magyarország Európa újabbkori rendszerében Bp. 1985. 21. o.

12. Paul Robert Magócsi: Historical Atlas of East Central Europe, Seattle London, University of Whashington Press 1993.
13. Pál Dunay: The Actors and the Audience: Romanian-Hungarian Relations in Time of Integration Turmoil, Geneve 1997.
14. Emil Hurezenau: Cine a câștigat alegerile? in: 22. 4-10 decembrie 1996. 3. o.
15. Ld. Külpolitika 1995. 3-4. sz. 183-204
16. Interviu cu Alexandru Ioan Herlea, ministrul Intergrării Europene realizat de Gabriela Adameșteanu, in: 22. 18-24 martie 1997. 8-9. o.
17. Beluszky Pál: Változó helyünk Európában, in: Közép-Európa az integráció küszöbén, Bp. 1997. 56-57.